

Joža Mahnič

Dejavnost slovenskega Penkluba pred drugo svetovno vojno

Slovenski Penklub je proti koncu leta 1926 po zgledu londonskega ustanovil Janko Lavrin, za prvega predsednika so izvolili Otona Župančiča, za tajnika Pavla Karlina. Člani so se sestajali mesečno na klubovih večerjih, ki so imele družabno povezovalni značaj. Leta 1928 se je pesnik udeležil kot zastopnik vseh jugoslovanskih klubov mednarodnega kongresa v Oslu. O doživljanju severnjaške Norveške in srečanjih s pomembnimi osebnostmi je imel obširen intervju z Božidarjem Borkom (glej knjigo *Pripovedi o Župančiču in pomenki z njim*, SM 2004, str. 87–98). Slovenski PEN je pripravil tedaj več narodnoobrambnih nastopov zunaj Ljubljane, 1929. npr. v Črnomlju, kjer je zahteval upravnopolitično vrnitev Bele krajine v Slovenijo. Deloval je tudi Mladi penklub, vodil ga je France Vodnik, in 1931. so ga prišli obiskat tovariši iz Londona. Naslednje leto je klub mladih izrazil nevoljo zaradi Župančičevega eseja *Adamič in slovenstvo*, pesnik je zato odložil predsedstvo. Ker pa se je pripravljala mednarodni kongres v Dubrovniku, so se duhovi pomirili: za predsednika so izvolili Izidorja Cankarja, Župančiča pa imenovali za častnega predsednika. Cankar je opravljal predsedniške posle do leta 1936, ko je zapustil univerzo in odšel v diplomacijo, Župančič je tedaj spet prevzel predsedstvo. Za Karlinom je v tridesetih letih do začetka vojne opravljal delo tajnika France Stelè.

O pomembni dejavnosti slovenskega Penkluba pred zadnjo vojno sem na osnovi arhivskega gradiva iz Stelètove zapuščine v rokopisnem oddelku NUK napisal članek *Predvojni PEN v boju za jezikovne in človekove pravice*. V njem sem prikazal odpor kluba zoper unitaristične jezikovno kulturne težnje takratnega Beograda in klubovo obsodbo trganja Cankarjevega *Kurenta* iz naših srednješolskih beril ter njegovo prizadevanje, da bi rešil Franceta Bevka fašističnega preganjanja in konfinacije ter omogočil v ilegali živečemu Vorancu Prežihu vrnitev iz tujine v domovino. Članek je izšel 26. oktobra 1989 v Delu – Književnih listih in pozneje v knjigi izbranih razprav *Presoje in pogledi* pri SM 2000 na str. 182–189. Nedavno pa mi je prišlo v razvid novo gradivo o dejavnosti predvojnega slovenskega PEN, prav tako iz zapuščine prof. Stelèta, ki ga hrani biblioteka SAZU, oskrbela mi ga je ljubeznivo bibliotekarka svetovalka ga. Anika Koblar-Horetzky. Gre za šest arhivskih enot, pisem in poslastic, raznim naslovljencem, datiranih v letih 1932 do 1938, v usodnem času torej, v katerem so se nagrmadili razni pereči in usodni kulturno politični problemi.

1. Pismo slovenskega Penkluba z dne 21. junija 1932 banu Dragu Marušiču in ministru Albertu Kramerju

Znane naše književnike, ki se spričo svoje demokratične usmerjenosti 8. novembra 1931, v času zloglasnega premiera Petra Živkovića, niso udeležili prisilnih enostrankarskih volitev v beograjsko skupščino, so oblasti kaznovale s službeno premestitvijo iz Slovenije na jug države. Naš Penklub je skušal zanje s tem pismom posredovati pri navedenih domačih politikih, pismo je natipkano v dvojniku, opremljeno s pečatom kluba in podpisoma predsednika Župančiča in tajnika Stelèta. Marušič je bil tedaj ban Dravske banovine v Ljubljani, Kramer pa minister za trgovino in javna dela ter zastopnik premiera v Beogradu.

Gospod ban (minister)!

Penklub kot mednarodna organizacija književnikov ni nikoli posegal v tok političnih dogodkov, je pa vseeno vedno oznanjal in branil načela človeškega dostojanstva v vsem javnem življenju.

Le zato, da brani ta načela, si Penklub, center Ljubljana dovoljuje opozoriti Vas, gospod ban (minister), da se v zadnjem času tudi pri nas baje uvajajo v ravnanju s političnimi obtoženci načini, ki nasprotujejo čutu človeškega dostojanstva in pravičnosti ter smislu zakonov.

V prepričanju, da se te stvari dogajajo brez Vaše vednosti in proti Vaši volji, Vas, gospod ban (minister), prosimo, da ukrenete, kar morete, da se tako obsojanja vredno ravnanje konča.

Pismo enakega besedila smo naslovili tudi na gospoda ministra dr. Alberta Kramerja (gospoda bana Dravske banovine).

Z izrazi odličnega spoštovanja

2. Župančičevo z roko napisano pismo dr. Stelétu z Bleda 20. avgusta 1932

Ad 3 in 4

Spoštovani gospod Stelét,

Zastran Lebna, Lovčiča in Seliskarja sem pisal ministrom Pučji in Kramerju, zraven pa še profesorju Boesniku, ki je z vsemi nerodnejimi prijatelji ali vsaj vsji znanec in lahko zalazi kakšne dobre besede. Kramerje sem iskal, da bi mu stvar še osebno razložil, pa je nisem našel doma, mogoče se ni še dni poročil. Bomo videli.

Zastran Berke pa ne vem več, kaj smo sklenili: ali se oborniti na italijanski Penklub? Prihodnji teden bom dva dni ali pa še dalje v Ljubljani, skušal Vas bom dobiti po telefonu.

Hvale lepe za kresne razplodnice in

opravišite mi, da sem delk povsemne z
odgovori, a ves sem v aklu.
Z lepimi pozdravi
Kas

Oton Župančič
Na Bledu, 20. 8. 1932

Stelè je bil v pismu 13. avgusta prosil pesnika, naj se kot predsednik Penkluba zavzame za politično preganjanega dr. Lebna, ki ga je Beograd premestil v Čuprijo; istega dne ga je za to prosil tudi Juš Kozak. Naslednje dni je pesnik sporočil Kozaku: »Ona stvar: Leben, Sovrè, Seliškar. Pisal sem Puclju, Kramerju in Brezniku, ki je tem politikom blizu in, ako hoče, lahko sproži dobro besedo... France (Albreht) pravi, da so premestitve bolj za strah in da jih bodo dodelili v službovanje na starih mestih. Bomo videli.«

Kakor Kramer je bil tudi Ivan Pucelj minister v tedanji beograjski vladi, in sicer za socialno politiko in narodno zdravje. Josip Breznik, politični somišljenik omenjenih ministrov, pa je bil sicer srednješolski profesor in vpliven funkcionar založbe Tiskovna zadruga.

Pri posredovanju za Bevka, ki je živel v Gorici in bil italijanski državlján, seveda ni šlo za preprečenje premestitve, pač pa ga je bilo treba zaščititi pred preganjanjem fašistov. Že takrat, in ko so pisatelja še konfinirali, se je slovenski Penklub obrnil na rimskega in njegovega predsednika futurista Marinettija.

Župančič je bil na Bledu, kjer je imela družina počitniško hišo, kakor zmeraj na videz, na oddihu, v resnici pa »ves v delu«, prevajal je gledališki deli, Molièrovega *Tartuffa* in Shakespearovega *Hamleta*.

Ob obravnavanem pismu moramo dodati še nekaj pripomb v zvezi z njegovo tematiko. V prvem od dveh pisem iz konca poletja 1932 je pesnik prosil Kramerja, naj prepreči premestitve Lebna, Sovrèta in Seliškarja, ker bi prizadele slovensko kulturo in njihove žene ter bi jih javnost po pravici razumela kot naperjene proti slovenstvu; v drugem pismu ministru izpoveduje svoje politično jugoslovanstvo in kulturno slovenstvo ter ga spet svari pred preganjanjem kulturnih delavcev.

Puclju je bil pesnik že po volitvah v novembru 1931 izjavil, da je zaradi navezanosti na Jugoslavijo sam sicer šel volit, da pa nasprotuje politiki diktature in morebitnemu preganjanju tistih, ki niso šli na volitve. Konec septembra 1933 je v pismu temu ministru protestiral zoper trganje Cankarjevih besedil iz slovenskih beril po šolah.

Večina naših kulturnikov se je v času diktature in unitarizma zavzemala za avtonomijo slovenskega jezika in kulture. V letu 1932 sta izšla dva eseja s to problematiko, a različna v gledanju nanjo. Vidmarjev *Kulturni problem slovenstva* in Župančičev *Adamič in slovenstvo*. Prvi je bil v gledanju na slovenstvo dosleden, drugi nekoliko ohlapen.

Naši takratni liberalni politiki pa so se ogrevali za unitaristično jugoslovenarstvo. Zgodaj pomladi leta 1934 je Župančič Kozaku sporočil, da je bilo njegovo posredovanje za trojico kulturnikov pri Kramerju kljub prvotnemu drugačnemu pričakovanju neuspešno. O tem ministru je moral z grenkobo zapisati spoznanje, da ga je »politično kompromisarstvo zapeljalo v nesrečno stapljanje in morda likvidiranje slovenskega jezika«.

Spoštovani gospod doktor,

zastran Lebna, Sovréta in Seliškarja sem pisal ministroma Puclju in Kramerju, zraven pa še profesorju Brezniku, ki je z vsemi merodajniki prijatelj ali vsaj ožji znanec in lahko založi kako dobro besedo. Kramerja sem iskal, da bi mu stvar še osebno razložil, pa ga nisem našel doma, mogoče se mi te dni posreči. Bomo videli.

Za stran Bevka pa ne vem več, kaj smo sklenili: ali se obrniti na italijanski Penklub? Prihodnji teden bom dva dni ali pa še dalje v Ljubljani, skušal Vas bom dobiti po telefonu.

Hvala lepa za krasne razglednice in oprostite mi, da sem tak počasne z odgovori, a ves sem v delu.

Z lepimi pozdravi

Vaš Oton Župančič

Na Bledu, 20. 8. 1932

3. Poslanica slovenskega Penkluba knezu namestniku Pavlu

Datira nekako iz sredine tridesetih let, po 9. oktobru 1934, ko so v Marseillu ubili kralja Aleksandra. Pod poslanico so »za slovenski Penklub«, se pravi, v njegovem imenu, podpisali Župančiča, čeprav mu je takrat predsedoval Izidor Cankar, tako slog kot pisava poslanice sta pisarniško brezosebna. Vsebinsko jo je po vsej priliki pobudil France Bevk, tedaj že član našega Penkluba, saj je položaj slovenske manjšine v fašistični Italiji med našimi penklubovci najbolj poznal in se za njegovo izboljšanje najbolj prizadeval. Časovno in tematsko se s to poslanico ujema tudi brošura *Les persécutions de la littérature slovène dans la Vénétie Julienne en Italie* (Preganjanje slovenske knjige v italijanski Julijski Benečiji). O tem problemu so spregovorili tudi na mednarodnem kongresu penklubov v Barceloni.

*Njegovemu kr. Visočanstvu
knezu namestniku Pavlu
Beograd*

V naši javnosti se širijo glasovi, da se bodo v najkrajšem času začela pogajanja med našo državo in kraljevino Italijo. Slovenski Penklub v Ljubljani se obrača k Vašemu kr. Visočanstvu kot najvišjemu zaščitniku naših narodnih interesov s prošnjo, da bi naložili predsedniku vlade, naj pri teh pogajanjih brezpogojno zavaruje življenjske pravice naše manjšine v Italiji. Gre za usodo skoro ene tretjine Slovencev in več stotisoč Hrvatov, ki so najbolj kruto tlačena narodnost v Evropi. Posebna konvencija naj zajamči Jugoslovanom v Julijski krajini enakopravnost z Italijani v Dalmaciji.

Vaše kr. Visočanstvo naj izvoli sprejeti tudi pri tej priliki izraze naše vdanosti in zvestobe.

4. Protest Penkluba banski upravi zaradi prepovedi uprizoritve Kreftove Vélike puntarije

Besedilo protesta je sestavil in lastnoročno napisal Župančič sam kot upravnik SNG in je datirano z 8. marcem 1938. Pesnik zavrača v imenu ustvarjalne svobode in razvoja književnosti politično cenzuro. Bratku Kreftu, ki je bil tedaj v Drami redno nameščeni režiser, so v tridesetih letih dovolili uprizoritev *Celjskih grofov* in *Malomeščanov. Vélika puntarija*, drama o hrvaško-slovenskem kmečkem uporu 1572/73, pa je mogla priti na oder šele v spremenjenih političnih razmerah po vojni, jeseni 1946.

Besedilu protesta je Župančič s svinčnikom pripisal tajniku Stelétu v vednost za večerni sestanek naslednje: »Dragi gospod Stelè – tole sem v naglici sestavil in Vam pošiljam, da premislite in v prvi polovici večera malo predebatirate. Nisem utegnil prepisati in bolje stilizirati, ker sem zakopan v delo.« O spomenici, naslovljeni na bansko upravo, so torej penklubovci na sestanku – najbrž je šlo za vsakomesečno večerjo – razpravljali in jo seveda odobrili, a dovoljenja za uprizoritev kljub temu niso dosegli.

Vrnimo se še za trenutek k dokumentu! Tajnik je pesnikovemu pripisu dodal tale nedokončani zapis: »Slutimo, da utegne biti povod za to (prepoved uprizoritve) drugod kakor v umetnosti, zato prosimo, da se ukrep prekliče. Smešimo se pred nam prijaznim inozemstvom, če dela, ki so z uspehom bila igrana...« Zadnji stavek nakazuje domnevo, da so Kreftovo pri nas nezaželelo dramo že nekje drugje uprizorili. Poslanica, kakor jo je zasnoval Župančič, pa se glasi:

Slovenski pisatelji vseh struj, zbrani na penklubskem večeru, so pretresali ukrep, s katerim je po sporočilu banske uprave upravniku Narodnega gledališča v Ljubljani prepovedano uprizorjanje Kreftove zgodovinske drame »Velika puntarija«, in so soglasno zaključili: da se s takim ukrepom dela sila literarnemu delu med Slovenci, da je z njim ogrožen razvoj našega gledališča in umetnostne kulture, ki more rasti samo v svobodnem ustvarjanju. Po pravici se bojimo, da tesnosrčnost, ki tako omejuje svobodo izraza, prizadene veliko škodo v našem duševnem življenju in rodi stanje, ki našemu narodu ne more biti niti v prid niti v čast. Bojimo se, da bo politična nestrpnost vnovič razvnela strasti in jih zanesla v področja duševnega dela in v pisateljske vrste ter zastrupila lepe odnošaje med slovenskimi pisatelji, ki so si dodobra v svesti odgovornosti, katero imajo pred narodom in bodočnostjo.

Zato – zvesti principom Penkluba in svojemu notranjemu prepričanju – soglasno obsojamo ukrep, naj je izšel od koderkoli, kot nedovoljen atentat na svobodo ustvarjanja in razvoj naše kulture, in v pravični obrambi resnega literarnega uveljavljanja opozarjamo na vse posledice takega ravnanja ter najnujneje prosimo, da se gori omenjeni ukrep razveljavi.

5. Predsednikova poslanica delegatom jugoslovanskih penklubov na sestanku v Celju

Poslanico je sestavil in z roko napisal Župančič, nad besedilom beremo datum 5. junij 1938. Šlo je za vsakoletni sestanek jugoslovanskih penklubov, tokrat v Celju in Rogaški Slatini, udeležili so se ga zastopniki iz Ljubljane, Zagreba, Beograda in tudi Sofije. Poslanica govori o resnosti političnega položaja tik pred drugo svetovno vojno, ko morajo tudi penklubi razmišljati o svobodi in obstoju svojega naroda, o pravilnem in pravičnem razmerju med jugoslovanskimi narodi, o miru, blaginji in kulturnem sodelovanju po vsem svetu. Pesnik bi se rad z delegati osebno srečal in pomenil, zaradi obolelosti pa jih samo od daleč pozdravlja. Njegovo poslanico je v Celju prebral tajnik Stelè.

K pesniku jo je na njegovo stanovanje v Dalmatinovi prišel iskat služitelj z univerze, zato beremo na koncu pripombo: »Zdaj je prišel Vaš sluga, prosim Vas, posnemite iz teh naglo napisanih vrstic, kar se Vam zdi vredno in potrebno. Vaš Oton Župančič.« Prof. Stelè je pesnikovo besedilo za tipkano različico poslanice skoraj v celoti obdržal.

Rokopisni izvornik poslanice – njegovo besedilo tu priobčujemo – se je ohranil v Stelétovi zapuščini v biblioteki SAZU, več tipkanih izvodov imajo v rokopisnem oddelku NUK, njihova verzija je natisnjena v Župančičevem Zbranem delu IX (1984).

Dragi tovariši,

rad bi vas pozdravil z živo besedo in toplo roko, ki včasih več pove, nego kar izgovoriš. Z veseljem bi obnovil stara znanja in prijateljstva, slišal želje in potrebe iz vseh krajev naše širše Jugoslavije, rad bi sodeloval pri sklepah, ki naj bi odločali o našem nadaljnjem strem-ljenju in sodelovanju.

Časi so resni kakor morda še nikoli – in pisatelj bi moral prvi zaslutiti pravo pot iz zmed in zmot, usmeriti sebe in s tovariši iskati izhoda za svoj narod in ohraniti njega samobitnost, ki bodi v skladu s skupnimi koristmi države in človeštva. Rad bi opozoril na češke pisatelje, ki so uvideli zahteve trenutka in hočejo opustiti vse malenkostne spore, da rešijo svojo misel-nost in obstoj svojega naroda. Moramo najti pravo razmerje med Slovenci, Srbi, Hrvati in Bolgari. Omogočiti vsaki edinici vesel in svoboden razmah in veselo in svobodno delo za skupnost. Kako naj vršimo pensko idejo, idejo sodelovanja vseh kultur na svetu, ako ne najdemo stikov med seboj, ki smo si po krvi najbližji? O vsem tem bi se rad pogovoril od ust do ust, da bi okrepil svojo vero v našo bodočnost.

Tako vas morem samo od daleč pozdraviti kot naše drage goste in se vam zahvaliti za prijaznost, s katero ste se odzvali našemu povabilu v geografsko središče naše Slovenije, v »mesto belo, Celje lepo in veselo«. Zahvalil bi se rad županu celjskemu, ki nam je rade volje ponudil svojo gostoljubnost, ker se zaveda važnosti kulturnega uveljavljanja na razgibanih (zgodovinskih) tleh.

Mnogo uspeha, da bi se razšli z lepimi sklepi in novim duhom!

6. Spomenica članom slovenskega Penkluba z dne 8. decembra 1939

Udeležba članov na občnem zboru tega dne je bila šibka, kar naj bi po predsednikovi sodbi kazalo na njihovo brezbriznost do društva in njegovih nalog. Župančič sodi, da je penklubski idejni program še vedno živ in obetaven, v zaskrbljujočem svetovnem položaju po nemškem septembrskem napadu na Poljsko pa posebno, saj so »dandanes ogrožene človeške pravice, individualne in narodne, resnična kultura, človeško dostojanstvo, duševna svoboda: misel na obrambo teh dobrin se tudi v najviharnejših dobah ne sme izgubiti, ako naj se človeštvo ne pogrezne v nekulturno, zgolj civilizirano barbarstvo«. O nadaljnjem obstoju in dejavnosti kluba naj zato odloči izredni občni zbor, ki bo po društvenih pravilih potekal čez teden dni.

Tipkana poslanica je ohranjena v Stelétovi zapuščini pri SAZU in v zapuščinah nekaterih drugih članov ter natisnjena v pesnikovem Zbranem delu IX.

Tovarišem iz Penkluba!

Že dalj časa je opaziti pojemajoče zanimanje za Penklub in njega prireditve. Dosti slaba udeležba na rednem občnem zboru je bila tega dokaz; zato smo navzoči člani odložili volitve odbora na izredni občni zbor, ki bo dne 12. XII. Ta izredni občni zbor naj odloči o bodočnosti

kluba – ali naj se ohrani in po časovnih potrebah in željah članov preosnuje ali pa razpusti, ako se izkaže, da za naše kulturno življenje ni koristen.

Razgovor pri zadnjem občnem zboru me je prepričal, da so bili vsi udeleženci istega mnenja: da se Penklub še ni preživel, da predstavlja tudi danes aktivno postavko v slovenski kulturni družbi in bi bilo lahkomišlno, ako bi ga po svoji brezbriznosti pomagali pokopati. Ideja, ki ga je rodila in vsa leta doslej vodila, je brez dvoma zdrava, in mogoče je danes važneje nego kdaj, da jo ohranimo med seboj živo, ako tudi je svetovni položaj tak, da ji ovira svoboden razmah in polno uveljavljanje. Kakor morda nikoli so dandanes ogrožene človeške pravice, individualne in narodne, resnična kultura, človeško dostojanstvo, duševna svoboda: misel na obrambo teh dobrin se tudi v najviharnejših dobah ne sme izgubiti, ako naj se človeštvo ne pogrezne v nekulturno, zgolj civilizirano barbarstvo. Za Slovence same lahko trdim, da naša književnost in umetnost, sploh naša narodna individualnost brez pismenih in osebnih zvez po Penklubu ne bi bila po svetu toliko znana in upoštevana, kakor je. Pa tudi že samo gojenje odkritosrčnega tovarištva med slovenskimi pisatelji se mi ne zdi za našo kulturo tako brez pomena, kakor je morda na prvi pogled videti.

Gorenje poglede dajem tovarišem iz Penkluba v premislek: ako so mnenja, da je treba Penklub ohraniti, da pa je potreben ljubljanski centrum preosnove, je moje in vsega odbora mišljenje tole: sedanji odbor ni temu nikaka ovira; predsednik in vsi odborniki dajejo svoja mesta na razpolago in iz volitev dne 12. XII. naj izide odbor, ki bo ustrezal vsem zahtevam. Tedaj se Penklub prenovi in poživi; ako pa se izkaže, da je večina drugega mnenja, naj se razide.

Odločitev o tem se mi zdi tako važna, da z gotovostjo pričakujem Vaše udeležbe pri občnem zboru.

7. Spomenica Penkluba senatorju dr. Antonu Korošču

Korošec, takrat predsednik državnega senata, je 7. marca 1940 v beli unionski dvorani predaval katoliškim študentom in v predavanju obtožil jugoslovanske penklube, da iz obzirnosti do svojih levo usmerjenih članov ne nastopajo proti framasonski in komunistični propagandi v kulturi.

Župančič je kot predsednik slovenskega Penkluba nanj naslovil poslanico z naslednjimi mislimi: penklubi se zavzemajo za svobodo v umetniškem ustvarjanju in za kulturno sodelovanje med narodi; slovenski Penklub ubrano in plodno združuje ustvarjalce raznih svetovnih nazorov in literarnih smeri; »politika umetnost lahko podpira ali ovira, voditi pa je ne more«.

Rokopis poslanice je ohranjen v pesnikovi zapuščini v rokopisnem oddelku NUK, v Stelétovi zapuščini v biblioteki SAZU je ni, natisnjeno jo najdemo v Župančičevem Zbranem delu IX. V naš članek jo pritegujemo, da z njo dopolnimo in zaokrožimo oris dejavnosti slovenskega Penkluba v času pred zadnjo vojno.

Gospod predsednik!

Na javnem shodu v Unionu ste izrekli na naslov vseh treh penklubov v Jugoslaviji očitke, ki so vse člane našega kluba prizadeli in jih moramo podpisani v njihovem in svojem imenu resnici na ljubo zavrniti, čeprav smo prepričani, da so izvirali iz pomanjkljivih informacij.

Mi služimo ideji prijateljskega sodelovanja s pisatelji vsega sveta, ideji medsebojnega spoznavanja in spoštovanja duševnega dela vseh narodov. Naše prepričanje je, da je umetniško ustvarjanje možno samo v svobodi izražanja misli – kolikor niso v nasprotju z zahtevami človečanstva in z veljavnimi zakoni in z zahtevami osebne časti – zato smo v ljubljanskem Penklubu zbrali duševne tvorce vseh smeri in svetovnih nazorov ter omogočili skupno

delovanje in nastopanje pisateljev z vseh duševnih front. Mislimo, da smo v tem ozračju storili mnogo za harmoničnost našega kulturnega življenja. Ako smo dosegli najprej pri sebi to skladnost z upoštevanjem vseh vrednot, ki jih ustvarja slovenski duh, smo šele sposobni uveljaviti se z uspehom tudi na mednarodnem torišču.

Vedno so nam bile svete koristi slovenskega naroda in jugoslovanska država. Z dnevno politiko se Penklub nikoli ni ukvarjal, vedno se je varoval zapletati se v dnevne spore, spoštoval pa je vsako resno politično delo za naš narod in za našo državo.

Imena podpisanih odbornikov so Vam porok, gospod predsednik, da je naše delovanje in mišljenje res nepristransko in naše presojanje javnih zadev – kolikor je v človeških močeh – objektivno.

Vemo, da imajo politiki na odločilnih mestih tudi svoj odnos do umetnosti in umetniškega ustvarjanja, in želeli bi si pravilnega razmerja med njimi in nami: naša trdna vera pa je, da politika umetnost lahko podpira ali ovira, voditi pa je ne more. Vsa preteklost naše kulturne zgodovine nam to prepričanje utrjuje.

Prosimo Vas, gospod predsednik, da vzamete ta naš odgovor na znanje, in prepričani smo, da nas boste po njem pravilno in pravično sodili.

Povzetek

Pričujoči prispevek k poznavanju naše novejšje kulturne zgodovine vsebuje naslednja dognanja: v zapuščini konservatorja in zatem univ. profesorja dr. Franceta Steléta, predvojnega tajnika slovenskega Penkluba, se je v biblioteki SAZU ohranilo šest pisem in poslanic iz let 1932–1938, v zapuščini pesnika in gledališkega upravnika Otona Župančiča, predvojnega predsednika istega penkluba, v rokopisnem oddelku NUK pa ena poslanica iz leta 1940.

Ta pisma in poslanice obravnavajo razne pereče kulturno politične teme, značilne za tedanji čas: kazensko premeščanje demokratičnih književnikov na jug države; ogroženost slovenske in hrvaške manjšine v fašistični Italiji; prepoved uprizorjanja Kreftove socialne drame *Velika puntarija*; ogroženost svobode, duha in človečanstva spričo bližnje vojne; življenjska nujna obstoja in dejavnosti penklubov; zgrešeno gledanje liberalnih in klerikalnih politikov na kulturo in penklube.

Dodatek

V Stelétovi zapuščini v biblioteki SAZU se je ohranilo tudi Župančičevo pismo umetnostnemu zgodovinarju Vojeslavu Molétu z dne 24. julija 1912, poslano iz Ljubljane v Kandijo pri Novem mestu. Pismo ni v nikakršni zvezi z našo kulturno politično problematiko tridesetih let, temveč je izrazito osebne in zasebne značaja ter je doslej ostalo neobjavljeno in neznano.

Tudi od Župančiča osem let mlajši Molè je pesnikoval, verze je objavljaj pod psevdonimom Spitignjev v Omladini, Ljubljanskem zvonu in Slovanu, 1910. pa je objavil pretežno ljubezensko zbirko *Ko so cvele rože*. V Novem mestu je obiskoval gimnazijo in maturiral, v Kandiji so 1912. leta, ko je bil sin na Dunaju promoviran za doktorja, še vedno živeli njegovi starši. Z Župančičem se je bil seznanil že prvo leto univerze na Dunaju, pozneje je študiral na univerzah v Krakovu, Rimu in spet na Dunaju. S sodobno poljsko književnostjo in gledališčem, posebno s simbolistom Wyspiańskim se je seznanil v Krakowu. (Glej prvi del Moletovega dela *Iz knjige spominov*, SM 1970.)

Pesnik *Samogovorov* je tedaj služboval kot dramaturg pri Deželnem gledališču v Ljubljani in s Cankarjem vred stanoval na Rožniku. Prej je od 1896 s presledki živel precéj bohemske v tujini, v glavnem na Dunaju, vmes odpravil vojaščino v Gradcu in se pol leta mudil v Parizu. Študija zgodovine in zemljepisa ni docela dokončal, imel pa je za seboj življenjske skušnje in je tudi kot umetnik dozorel.

Iz pisma je razvidno za mladega Župančiča značilno razmerje do ženske, samega sebe je kot ustvarjalec imenoval »carja višin« in na ženske gledal nekako zviška. Takšno gledanje pa je v veliki meri izviralo iz bridkih skušenj z njegovo prvo ljubeznijo, ki jo je že v *Čaši opojnosti* obtoževal nezvestobe in se je pozneje zaradi razmerja z drugim z njo razšel.

Kakor je videti iz pisma, je delo pri gledališču občutil bolj za tlako kot za poklic, saj je moral nadzirati odrski jezik, skrbeti za repertoar in popravljati predložena besedila. Služba je bila tudi skromno plačana in nezanesljiva, gledališče je bilo namreč kmalu ukinjeno, vendar je pomenilo zasilno gmotno podlago, spričo katere je mogel misliti na ženitev in družino.

Pismo ni zapisano z Župančičevo roko, ohranilo se je v zanesljivem Stelétovem prepisu.

Dragi Molè!

Z veseljem sem prejel Tvoje vrstice in Ti odgovarjam takoj nanje. Razumem Tvojo radost, da imaš vse tiste formalnosti za hrptom in Ti še enkrat iskreno čestitam. Da sem si jaz o pravem času stesal svoj čoln, bi se me bilo sklonilo (izognilo) marsikaj nepravilnosti in hudičarij, navsezadnje pa sam ne vem, ali ni bolje tako. Zdi se mi vsaj, da sem ta leta, kar sem se tepel po svetu, precej izgubil, a tudi dokaj pridobil, in če tehtam oboje na pravični vagi, vrag vedi, nekako v ravnovesju so skodele.

Materialno si nisem od življenja nikoli kaj posebnega obetal in mi je tudi dandanes prava figa, ali imam kaj v žepu ali ne, kvečjemu tisto me grize, kar moram svoji duši odtrgati; upam pa, da najdem svoje zadoščenje kakorkoli že, po svoje in po naših slovenskih razmerah. Pravzaprav sem se napačno izrazil, a če si bova dopisovala pogosteje, boš že videl, kako mislim.

Ženske, praviš... Hm. Mati je svetost. Z materinstvom je ženska v centru vsega življenja, – drugače pa ženske bog in bogme niso vredne vse tiste tragike, v katero se zapletamo moški radi njih in nje zapletamo vanjo. To je še najbolj čudno.

Moški ima zase svojo tragikomedijo, o kateri se ženskam niti izdaleka ne sanja. Ženska pa ne more brez moškega ničesar globokega doživeti. To se mi zdi temeljiti razloček med nami in njimi. Smilijo se mi revice bolj, nego jih zaničujem.

In pri vsem tem se bom še najbrže kmalu oženil, samo ko si utrdim stališče, da spletem lahko gnezdo za dvoje tičkov. Kako in kaj – ne izprašuj. Bilo je strašno. Troje duš je trpelo in troje duš trpi.

O drugih stvarih. Kakor veš, sem sedaj pri gledališču. Sramotno je to, a kaj hočeš. Jaz se smatram bolj za nastavljenca in zvracam krivdo na rame onim, ki bi bili to zadevo lahko drugače, častneje rešili. Dela imam preko glave, in če bi mi dali še tako nagrado, ne bi odvagala kolesa, s katerim si tarem um edino z ozirom na bodočnost, ki pa seveda še po vseh vejah skače. O priliki, bi Te prosil, mi pošlji repertoar poljski – ali veš, je li kaj WyspiaDskega prevedenega v nemščino?

Z lepim pozdravom

Tvoj Oton Župančič

Na Rožniku, 24. 7. 1912.

Predno prideš v Ljubljano, bodi tako prijazen in mi sporoči! Sicer se bi lahko iskala zaman.

Pismo je zanimivo tako po vsebini kakor po slogu. Pisano je do kraja človeško odkrito in življenjsko stvarno, razočarano in trpko, brez poezije in iluzije. Uporablja otipljivo nazorne primere: stesati si čoln, splesti si gnezdo, s kolesom si tretji um, bodočnost skače še po vseh vejah; veristične krepke izraze in rekla: hudičerijske, vaga, skodela (Prešeren), prava figa; seže tudi po belokranjski govoricni: skloniti se česa, bog in bogme. Pred nas stopi človek v preskušnjah življenja, ne poet s svetlo zvonečim verzom.